

‘ale’*t-tîn* (Beirut 1970; İsp. trc. Federico Arbós, *Escrito en el barro*, Madrid 1987); *Yevmiyyâtü siyâsiyyin muhterif* (Beirut 1970); *Kaşâ’idü hubbin ‘alâ bevâbâti’-‘âlemi’s-seb’* (Bağdat 1971; Fr. trc. Jean-François Dionnot, *Poèmes d’amour des sept portails du monde*, Paris 1981; İsp. trc. Federico Arbós, *Poemas de amor ante los siete pórticos del mundo*, Madrid 1982); *Sire zâtiyye li-sârîkî’n-nâr* (Beirut 1974); *Kitâbü’l-Baħr* (Beirut 1975); *Kameru Şîrâz* (Beirut 1978); *Şavtü’s-senevâti’q-‘dav’iyye* (Beirut 1979); *Büstânü ‘Â’işe* (Beirut 1989); *el-Baħş ‘an yenâbi’i’ş-şî’r ve’r-rü’yâ* (Beirut 1990); *Küntü eşkü ile’l-ħacer* (Beirut 1993); *Ĥarâ’îku’ş-şu‘arâ’* (Beirut 1994); *Kitâbü’l-Merâsî* (Beirut 1995); *el-Ĥarîk ve kaşâ’id uħrâ* (Tunus 1996); *Ĥamsüne kaşidete ĥub* (Beirut 1997); *el-Baħru ba’idün esma’uhü yetenehedü* (Beirut 1998); *Yenâbi’u’ş-şems: es-Siretü’ş-şî’riyye* (Dimaşk 1999); *Müdün ve ricâl ve metâhât* (Beirut 1999). Beyâtî’nin şiirleri *Divânü ‘Abdülvehhâb el-Beyâtî* (I-II, Beirut 1972), *el-A’ mâlü’ş-şî’riyye* (I-II, Beirut 1995), *el-A’ mâlü’l-kâmüle* (Kahire 1985) gibi adlarla bir araya getirilmiş, eserlerinden çeşitli seçmeler yapılmıştır (*el-Muħtârât*, der. Muhammed Mazlûm, Beirut 1998; *el-Muħtâr min şî’ri ‘Abdülvehhâb el-Beyâtî*, Kahire 2000). Şiirinden bir seçme Bassam K. Frangieh tarafından İngilizce’ye tercüme edilmiştir (Love, *Death and Exile*, Washington D.C., 1990, Arapça metinlerle birlikte). Beyâtî’nin iki de çevirisi vardır. 1. Paul Eluard, *Muğan-nî’l-ħub ve’l-ħurriyye* (Beirut 1957, Ahmed Mürsî ile birlikte). Fransız gerçeküstücü şair Paul Eluard’ın *Poésie, amour et liberté* adlı eserinin çevirisidir. 2. Louis Aragon, *Şâ’irü’l-muħâveme* (Beirut 1959, Ahmed Mürsî ile birlikte). Hannah Josephson ve Malcolm Cowley’in neşrettiği Aragon, *Poet of the French Resistance* (1945) adlı eserin tercümesidir.

Abdülvehhâb el-Beyâtî hakkında yapılan pek çok çalışmadan bazıları şunlardır: İhsan Abbas, ‘*Abdülvehhâb el-Beyâtî ve’ş-şî’rî’l-‘İrâkıyyü’l-‘ĥadîs* (Beirut 1955); Şevki Humeys, *el-Menfâ ve’l-melekût fî şî’ri ‘Abdülvehhâb el-Beyâtî* (Beirut 1971); Adnan Hakkî, *en-Nümûzeczü’s-sevrî fî şî’ri ‘Abdülvehhâb el-Beyâtî* (Bağdat 1972); Desmond Stewart, *Poet of Iraq: Abdul Wahab Bayati* (London 1976); Muhyiddin Subhî el-Accân, *er-Rü’yâ fî şî’ri’l-Beyâtî* (doktora tezi, 1985, Beirut Amerikan Üniversitesi;

baskı: Dimaşk 1986); Süleyman Cübrân, *el-Mebnâ ve’l-luġa fî şî’ri ‘Abdülvehhâb el-Beyâtî* (Akka 1989); Abdülâzîz Şeref, *er-Rü’yetü’l-ibdâ’iyye fî şî’ri ‘Abdülvehhâb el-Beyâtî* (Beirut 1991); Hâmid Ebû Ahmed, ‘*Abdülvehhâb el-Beyâtî fî İsbânyâ* (Beirut 1991); Halîl Rîzk, *Şî’ru ‘Abdülvehhâb el-Beyâtî fî dirâse üslûbiyye* (Beirut 1995); Ebû’l-Kâsim Muhammed Kerû, ‘*Abdülvehhâb el-Beyâtî beyne’z-zikreyât ve’l-vesâ’îk* (Tunus 2000) (2004 yılına kadar yapılan çalışmaların bir listesi için bk. Emîl Bedî’ Ya’kûb, II, 779-780).

BİBLİYOGRAFYA :

M. M. Badawî, *A Critical Introduction to Modern Arabic Poetry*, Cambridge 1975, s. 210-216, ayrıca bk. İndeks; Salma Khadra Jayyusi, *Trends and Movements in Modern Arabic Poetry*, Leiden 1977, I-II, bk. İndeks; a.mlf., “Modernist Poetry in Arabic”, *Modern Arabic Literature* (ed. M. M. Badawî), Cambridge 1992, s. 150, 158, 159, 175-176, 178; *Modern Arabic Poetry: An Anthology* (ed. Salma Khadra Jayyusi), New York 1987, s. 170-179; Süleyman Sa’deddin, *Min A’lâmi’l-fikri’l-Arabî ve’l-‘âlemi fî’l-‘karnî’l-‘işrîn*, Dimaşk 1991, s. 112-113; Mîr Basrî, *A’lâmü’l-edeb fî’l-‘İrâkı’l-‘ĥadîs*, London 1415/1994, II, 578-579; Celîl Atıyye, *A’lâmü’l-edeb fî’l-‘İrâkı’l-‘ĥadîs*, London 1415/1994, II, 578-579; *A’lâmü’l-edebi’l-Arabîyyü’l-mu’âşır* (haz. Robert B. Campbell), Beirut 1996, II, 389-390; *Terâcîmü a’zâ’i ittîhâdi’l-küttâbi’l-Arabî fî Sûriye ve’l-vaġani’l-Arabî* (haz. Edîb İzzet v.dğr.), Dimaşk 2000, s. 140-141; Halîl Ahmed Halîl, *Meusû’atü a’lâmi’l-Arabî’l-mübdî’in fî’l-‘karnî’l-‘işrîn*, Beirut 2001, I, 185-189; Ahmed el-Alâvine, *et-Tezyil ve’l-istidrâk ‘alâ Mu’cemî’l-mü’ellifîn*, Cidde 1423/2002, s. 201-202; Sabâh Nürî el-Merzûk, *Mu’cemü’l-mü’ellifîn ve’l-küttâbi’l-‘İrâkıyyîn: 1970-2000*, Bağdat 2002, V, 218-219; Kâmil Selmân el-Cübûrî, *Mu’cemü’ş-şu‘arâ’*, Beirut 1424/2003, III, 345-346; Emîl Bedî’ Ya’kûb, *Mu’cemü’ş-şu‘arâ’ münzû bed’i ‘aşri’n-nehġa*, Beirut 2004, II, 778-780; R. Snir, *Religion, Mysticism and Modern Arabic Literature*, Wiesbaden 2006, bk. İndeks; Sevim Özdemir, “Bir Sürgün Şairi Olarak Abdulvehhâb el-Beyyâtî (1926-1999)”, *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sy. 18, Isparta 2007, s. 51-70.

ALİ BENLİ

BEYTÜŞİ

(البيتوشي)

Ebû Muhammed Abdullâh b. Muhammed b. İsmâil el-Âlânî el-Hânehalî el-Beytüşî el-Ahsâî (ö. 1211/1796)

İraklı âlim ve edip.

Kuzey Irak’ta Şehrîzor livâsına bağlı Âlân nahiyesi köylerinden Beytüş’ta dünyaya geldi. Bazı kaynaklar 1130-1140 yılları arasında, Abdülkerîm Müderris 1135’t

(1722) veya biraz önce, M. Emîn Zekî 1160 (1747) yılında, Luvis Şeyho ve Zirîkî 1161’de doğduğunu kaydeder. Diğer kaynakların aksine Bâbâ Merdûh Rûhânî’nin Beytüş’un güneydoğusundaki Hânehal’de dünyaya geldiğini, ailesinin daha sonra Beytüş’a göç ettiğini yazması (*Târîh-i Meşâhîr-i Kürd*, I, 286) doğru değildir; zira kendisi *el-Ĥifâye* adlı eserinde Beytüş’ta doğduğunu kaydeder (Muhsin İsmâil Muhammed, s. 139). İlim ehli bir aileye mensuptur. İlk dinî eğitimini ağabeyi Mahmûd ile birlikte babasından aldı, Arapça ve Farsça öğrendi. On beş yaşında iken babalarının vefatı üzerine ağabeyi ile birlikte Serdeşt kazasına bağlı Sencevî köyünde İbnü’l-Hâc diye tanınan Molla Muhammed b. Hasan’ın medresesinde öğrenim gördüler; ardından Erbil’e bağlı Mâverân köyünde Seyyid Sıbgatullah b. İbrâhim el-Haydarî’den aklî ve naklî ilimleri okudular. Bir süre Bağdat’ta yine oraya yerleşen hocaları Haydarî’den ve daha sonra gittikleri Basra’da tahsillerine devam ettiler. Bağdat’a giderken maddî imkânsızlıkları yüzünden Beytüşî’nin Fîrûzâbâdî’nin *el-Kâmûsü’l-muħîṭ*’ini, ağabeyinin de İbn Hacer el-Heytemî’nin *Tuħfetü’l-muħtâc*’ını ezberledikten sonra bunları satarak yol harçlığı edindikleri kaydedilir (Bâbâ Merdûh Rûhânî, I, 288).

Beytüşî ile ağabeyi gittikleri Ahsâ’da birer medreseye müderris tayin edildiler. Bu arada Beytüşî ileride şehrin hâkimi olacak olan Şeyh Ahmed b. Abdullah el-Hazrecî el-Ahsâî ile tanıştı. 1178’de (1764) memleketlerine döndüler. Köy halkının isteği üzerine ağabeyi babasının medresesinde ders vermeye başladı ve hayatının sonuna kadar orada yaşadı. Beytüşî 1180’de tekrar Ahsâ’ya gitti. 1186’da (1772) memleketine dönerken Hezârmerd köyünde hocası İbnü’l-Hâcc’ı ziyaret edip bir süre yanında kaldı. Bu sırada İbnü’l-Hâc’dan ders alan Ma’rûf Nûdehî ile birlikte onun odasında misafir kaldı. 1188’de (1774) buradan ayrılıp Bağdat’a gitti. Ertesi yıl geçtiği Basra’da Rahmânîyye Medresesi müderrisliğine tayin edildi. Bu sırada şehir Sâdik Han Zend tarafından on altı ay kadar muhasara edildi. Beytüşî bu dönemde İbn Hacer el-Heytemî’nin *ez-Zevâcir ‘an iktirâti’l-kebâ’ir* adlı eserini nazma çekmeye başladı. 1190 (1776) yılının sonlarına doğru muhasara kalkınca Ahsâ’ya giderek oraya yerleşti ve eserini burada tamamladı. Ayrıca kaleme aldığı *Kifâyetü’l-mu’ânî* adlı manzumesini aynı zamanda bir edip ve şair olan şehrin hâkimi

Şeyh Ahmed el-Hazrecî el-Ahsâ'ye ithaf etti, onun ihsan ve iltifatına nâil oldu. İlim ve takvâsıyla halkın sevgi ve saygısını kazanarak çevrede üne kavuştu. Öğretim ve telifle meşgul oldu. İlmî yetkinliğini ortaya koyduğu Arap dili ve edebiyatı alanındaki çalışmalarıyla tanındı. Arapça'dan başka Kürtçe ve Farsça şiirler yazdı. Beytüşî arkadaşları Ahmed b. Şeyh Dervîş el-Abbâsî'yi ziyaret için gittiği Basra'da vefat etti ve Hasan-ı Basrî Kabristanı'nda defnedildi. Kendisi için Sibeveyhi es-Sânî nitelemesini yapan talebesi İbn Sened el-Basrî *Aşfe'l-mevârid* adlı eserinde 1210'da (1795), *Sebâ'ikü'l-âsced fi ahbâri Ahmed necli Rızki'l-es'ad*'da 1211'de (Abbas el-Azzâvî, *MMİlr.*, IX [1381/1961], s. 276; Bâbâ Merdûh Rûhânî, I, 287), Luvis Şeyho 1213'te (1798), M. Emîn Zekî ve Zirikî ise 1221'de (1806) öldüğünü kaydeder. Bazı kaynaklarda Ahsâ'da vefat ettiğine dair verilen bilgi yanlış olmalıdır. Muhammed el-Hâl, Beytüşî'nin hayatı ve eserleri üzerine *el-Beytüşî* ismiyle bir kitap yazmış (Bağdat 1377/1958), Hâlid b. Kâsım el-Cereyân, Riyad Melik Suûd Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nde *el-Beytüşî ve menhecühû fi'n-naḥv ve'l-luḡa* (1431/2010) adıyla doktora, Hattâb Ömer Bekir de Bağdat Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nde *el-Beytüşî: Ḥayâtühû ve âşârühû* (1984) adıyla yüksek lisans tezi hazırlamıştır.

Eserleri. 1. *Kifâyetü'l-mu'ânî fi nazmi ḥurûfi'l-me'ânî*. Arap dilindeki edatlara dair 672 beyitlik bir manzume olup (İstanbul 1289; nşr. ve şerh Şefî' Burhânî, Dımaşk 1426/2005) müellif eserini *el-Ḥifâye bi-tavzîhi'l-Kifâye* adıyla şerhetmiştir (Tâhâ Sâlih Emîn Agâ eseri, Selâhaddin Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nde 1994 yılında yüksek lisans tezi olarak neşre hazırlayıp daha sonra yayımlamıştır [Beyrut 1433/2012]). Beytüşî 700 âyeti, müteelif şairlere ait 980 ve kendisine ait altmış beş beyti şâhid olarak zikrettiği bu şerhini (Muhammed b. Abdullah Âlû Abdülkâdir el-Ahsâ, II, 623; krş. Muhsin İsmâil Muhammed – Tâhâ Sâlih Emîn Agâ, XX/79 [1421/2000], s. 146) *Şarfü'l-înâye fi (bi-)keşfi'l-Kifâye* adıyla ihtisar etmiştir (Kahire 1341). Mâcid b. Gays b. Ferec el-Huceylî, Medine İslâm Üniversitesi'nde *Şarfü'l-înâye*'nin başından lâm harfinin sonuna (1433), Mu'tâd b. Mu'tak b. Âkıl el-Harbî de "len" babından sonuna (1432) kadar olan kısmını doktora tezi olarak neşre hazırlamış, ayrıca Muhammed Hüseyin Ali, Bağdat Müstansiriyye Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nde

el-Ḥilâfû'n-naḥvî fi kitâbi Şarfi'l-înâye li'l-Beytüşî adıyla yüksek lisans tezi yapmıştır (2005). 2. *Ḥadîkatü's-serâ'ir fi nazmi'l-kebâ'ir* (nşr. Yâsir b. İbrâhim el-Mezrûî, Küveyt 1427/2007, sonunda *el-Ḥişâlû'l-mükeffire li'z-zünûbi'l-müteḳaddime ve'l-müte'ahḥire* adlı eseriyle birlikte). Müellif, İbn Hacer el-Heytemî'nin *ez-Zevâcir 'an iktirâfi'l-kebâ'ir* adlı eserini 720 beyit halinde nazma çekmiş ve bunu *Ṭarîkatü'l-beşâ'ir ilâ Ḥadîkatü's-serâ'ir fi nazmi'l-kebâ'ir* adıyla şerhetmiştir (nşr. Ali Mahmûd Ali el-Bişderî – Mahmûd Hudayr Abbas Mühennâ el-İsâvî, I-II, Bağdat 2011). Abdullah Âl-i Nûrî de *Ḥadîkatü's-serâ'ir'e Kaṭfû'l-ezâhîr 'alâ Ḥadîkatü's-serâ'ir* adıyla bir ta'lik yazmıştır (Küveyt 1377/1958). 3. *Hâşiye 'alâ Mücibi'n-nidâ' ilâ Şerḥi Kaṭri'n-nedâ*. İbn Hişâm en-Nahvî'nin *Kaṭri'n-nedâ* adlı eserine Cemâleddin Abdullah b. Ahmed el-Fâkihî'nin yazdığı şerhe hâşiyedir. Bir nüshası Süleymaniye'de Hâc Molla Sâid'in, bir diğeri Bağdat'ta Hasan en-Nâib'in özel kitaplığında (Abbas el-Azzâvî, *Târîhu'l-edebi'l-Arabî*, II, 133). Bedr b. Hammûd b. Mu'tâd el-Hubeşî el-Cühenî, Medine İslâm Üniversitesi'nde kitabın başından "Bâbü'l-âlem" kısmına, Sa'd b. Melîk b. Sa'd el-Avfî "Bâbü'l-işâre"den "Bâbü'l-münâdâ" kısmının sonuna ve Abdullah b. Ahmed b. Ali Hakemî de "Nüdbe ve istiğâse"den kitabın sonuna kadar olan kısmını yüksek lisans tezi olarak neşre hazırlamıştır (1433/2012). 4. *Manzûmetü'l-Mükeffirât li-küllî zenbin sâbiḳın ve ât* (Kahire 1332; nşr. Yâsir b. İbrâhim el-Mezrûî, Küveyt 2007, *Ḥadîkatü's-serâ'ir fi nazmi'l-kebâ'ir* ile birlikte). Müellif, *el-Ḥişâlû'l-mükeffire li'z-zünûbi'l-müteḳaddime ve'l-müte'ahḥire* adıyla da anılan kırk dokuz beyitlik bu manzumesini *el-Mübeşşirât fi şerḥi Manzûmeti'l-mükeffirât li-küllî zenbin sâbiḳın ve ât* ismiyle şerhetmiştir (nşr. Hamdî Abdülmeccid es-Selefi, Dımaşk 1427/2006). 5. *Manzûme fi'l-mü'enneşâti's-semâ'iyye*. Otuz beş beyitlik bu manzume Tâhâ Sâlih Emîn Agâ tarafından bir incelemeyle birlikte neşredilmiştir ("Manzûmetü'l-mü'enneşâti's-semâ'iyye li-'Abdillâh el-Beytüşî", *Govâri Zânkûyî Süleymânî / Beş B*, sy. 21 [Süleymaniye 2007], s. 95-120). 6. *Manzûmetü'l-ef'âli'letî âtet vâviyyeten ve yâ'iyeten* (nşr. Muhammed el-Hâl, *MMİlr.*, XXXII/3-4 [1981], s. 210-222). 7. *el-Ev'iyetü'l-müsteṭâbe fi'l-ed'iyeti'l-müstecâbe* (Tunus Millî Ktp., A-mss-01065/6, vr. 96-102). Kabul

edilen dualara dair yazdığı kendi manzumesi üzerine bir ta'liktir. *Manzûmetü'l-Mükeffirât*'ın Kahire baskısının sonunda yer alan, Süyûtî'nin müstecâb dualara dair risâlesini nazma çektiği manzumesi de bu metin olmalıdır. 8. *Manzûme fi müşelleşâti'l-esmâ' ve'l-ef'âl*. Başı, ortası ve sonu üç harekeyle de okunabilen isimlerle sadece orta harfi üç şekilde okunabilen mâzi ve muzâr fiillere dairdir. 428 isim ve fiil yetmiş sekiz beyitte zikredilmiş, müellif daha sonra bu manzumesini şerhetmiştir. Risâlenin bir nüshası Muhammed el-Hâl'in özel kütüphanesindedir (Abbas el-Azzâvî, *Târîhu'l-edebi'l-Arabî*, II, 44; ayrıca bk. Hâşim Tâhâ Şelâş, "Maḥṫûṭun fi'l-müşelleşât li'l-Beytüşî el-Kürdî", *ez-Zehâ'ir*, sy. 21-22 [Beyrut 1426/2005], s. 268-271). 9. *Tuḥfetü'l-ḥullân li-işḫâzi'l-ezhân*. Muhammed b. Abdullah Âlû Abdülkâdir el-Ahsâ'nin *Tuḥfetü'l-ḥullân fi'l-elğâzi'n-naḥviyye* adıyla zikrettiği bu eser (*Tuḥfetü'l-müstefid*, II, 624) Süleymaniye Evkaf Kütüphanesi'nde *el-Elğâzû'n-naḥviyye* adıyla kayıtlı kitapla (yazma nüshaları için bk. Mahmûd Ahmed Muhammed, III, 139-140) aynı olmalıdır. 10. *el-Mevâ'idü'l-mebşûta fi'l-fevâ'idü'l-melḳûta*. 150 beyitlik bu manzumenin müellif hattı bir nüshasının Basra'da Bâş A'yân ailesinin kütüphanesinde bir mecmua içinde bulunduğu kaydedilmektedir (Hamza Ahmed Osman, IX/17 [1387 hş.], s. 234). Müellif eserinde Arap dili ve edebiyatına dair birçok kaynaktan faydalanmıştır. 11. *el-Maşâdirü's-şâzze*. On altı beyitlik bir manzumedir (yazma nüshası için bk. Mahmûd Ahmed Muhammed, II, 270). 12. *Şerḥu Manzûmeti'l-ef'âli'l-vâviyye -el-yâ'iyye*. Eseri neşreden Hâşim Tâhâ Şelâş (*el-Mevrid*, XXXVIII/3 [Bağdat 1421/2000], s. 81-94), Beytüşî'nin ve onun atıfta bulunduğu Süyûtî'nin *el-Müzhîr*'de bu şerhin metni olan manzumeyi İbn Mâlik et-Tâ'î'ye nisbet etmelerinin yanlış olduğunu, manzumenin Ebû'l-Mehâsin Yûsuf b. İsmâil eş-Şevvâ el-Halebî'nin şiiriyle İbnü'n-Nehâs el-Halebî'nin buna yaptığı ilâveyi ihtiva ettiğini kaydeder. Beytüşî'nin kaynaklarda anılan diğer bazı eserleri de şunlardır: *el-Kâfi fi nazmi'l-arûz ve'l-ḳavâfi* (327 beyitlik bu manzume *el-Vâfi bi-ḥalli'l-Kâfi* adıyla şerhetmiştir); *Hâşiye 'ale'l-Behceti'l-merziyye fi şerḥi'l-Elfiyye* (Süyûtî'nin eseri üzerine yazılmıştır); *Şerḥu's-Şâfiyye* (İbn Sened bu şerhin hazırlanmasında hocasına iştirak ettiğini kaydeder); *Şerḥu Saḳḳi'z-zend*; *Şerḥu Maḳşûreti İbn Düreyd*.

Beytüşî, Ahsâ'da yaşamakla birlikte memleketindeki âlim ve ediplerle yazışarak ilişkisini sürdürmüştür. Onlara yazdığı birçok mektup nesirdeki edebî maharetini göstermektedir. Ubeydullah b. Seyyid Sibgatullah el-Haydarî'ye gönderdiği mektupla diğer bazı mektupları Süleymaniye Kadısı Muhammed el-Hâl tarafından onun biyografisine dair eseri içinde (yk.bk.) neşredilmiştir. Bazı mektuplarına dair nüshaları özel kütüphanesinde muhafaza eden Abbas el-Azzâvî (*Târîhu'l-edebi'l-'Arabî*, II, 219) Hâc Süleyman eş-Şavî'ye yazdığı bir mektubu (*MMİlr.*, IX [1381/1961], s. 275-276), Muhammed el-Hâl de hocası İbnü'l-Hâc için nazmettiği bazı kaside ve kıtaları yayımlamıştır (*MMİlr.*, IV/1 [1375/1956], s. 139-154).

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Sened el-Basrî, *Aşfe'l-mevârid min selsâli ahvâli'l-İlmâm Hâlid*, Kahire 1313, s. 102; L. Şeyho, *el-Âdâbü'l-'Arabîyye fi'l-karnî't-tâsîf 'aşer*, Beyrut 1924, I, 93-94; Serkîs, *Mu'cem*, II, 1296; M. Emin Zekî, *Meşâhîrü'l-Kürd ve Kürdistân fi'd-devri'l-İslâmî*, Kahire 1366/1947, II, 37-38; *Hediyyetü'l-'ârîfin*, I, 487; Abbas el-Azzâvî, *Târîhu'l-edebi'l-'Arabî fi'l-'Irâk*, Bağdad 1382/1962, II, 44-45, 84, 133-134, 219-220, 296, 297; a.mlf., "en-Nesrî'l-edebi ve meşâdiruhü fi'l-'ahdi'l-'Osmanî", *MMİlr.*, IX (1381/1961), s. 275-276; K. Avvâd, *Mu'cemü'l-mü'ellifîne'l-'Irâkıyyîn*, Bağdad 1969, II, 322; Abdülfettâh Muhammed el-Hulv, *Şu'arâ'ü Heceer mine'l-karnî's-şânî 'aşer ile'l-karnî'r-râbî* 'aşer, Beyrut 1401/1981, s. 53-74; Mahmûd Ahmed Muhammed, *Fihrisü mahtûâtî Mektebeti'l-Evkâfi'l-merkeziyye fi's-Süleymaniyye*, Bağdad 1403-1405/1983-85, II, 265-266, 270; III, 139-140; Ziriklî, *el-A'lâm* (Fethullah), IV, 131; Abdülkerîm Müderris, *Dânişmendân-ı Kürd der Hîdmet-i 'İlm u Dîn* (trc. Ahmed Havârî Neseb), Tahran 1369 hş., s. 250-257; Baytâr, *Hilyetü'l-beşer* (nşr. M. Behcet el-Baytâr), Beyrut 1413/1993, II, 1015-1016; Muhammed b. Abdullah Âlî Abdülkâdir el-Ahsâî, *Tuhtetü'l-müstefid bi-târîhi'l-Ahsâ' fi'l-kadîm ve'l-cedid*, Riyad 1419/1999, II, 597-624; Bâbâ Merdûh Rûhânî, *Târîh-i Meşâhîr-i Kürd*, Tahran 1382 hş., I, 285-293; Kâmil Süleyman el-Cübürî, *Mu'cemü's-şu'arâ' mine'l-'aşri'l-Câhili hattâ sene 2002*, Beyrut 1424/2003, III, 293-294; M. Ali Suveyrekî, *Mu'cemü a'lâmi'l-Kürd*, Süleymaniye 2006, s. 393; Muhammed el-Hâl, "Kaşidetün tetezammanu kaşâ'ide 'adîde li'l-Beytüşî", *MMİlr.*, IV/1 (1375/1956), s. 138-155; a.mlf., "Ba'zu'l-manzûmâtî'l-filmîyye li'l-Beytüşî", a.e., XXXII/3-4 (1981), s. 210-222; Muhsin İsmâil Muhammed – Tâhâ Sâlih Emin Ağâ, "Kitâbü'l-Hifâyeye bi-tavzîhi'l-Kifâyeye li'l-Beytüşî: 'Arz ve ta'rîf", *el-Türâşü'l-'Arabî*, XX/79, Dimaşık 1421/2000, s. 132-149; Hâşim Tâhâ Şelâş, "Şerhu Manzûmeti'l-ef'âli'l-vâviyye - el-yâ'iyye", *el-Meurid*, XXVIII/3, Bağdad 1421/2000, s. 81-94; Hamza Ahmed Osman, "Abdullâh el-Beytüşî min a'lâmi'l-film ve'l-edebe", *Kâvişnâme/Vtjenâme-yi 'Arabî*, IX/17, Yezd 1387 hş., s. 207-243.

AHMET ÖZEL

BIBLIANDER, Theodorus (1509-1564)

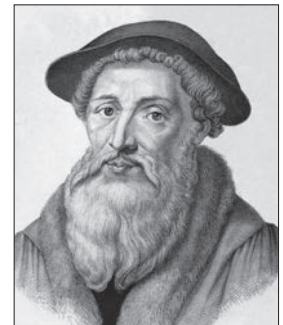
İsviçreli
Sâmî dil bilimcisi,
Kitâb-ı Mukaddes uzmanı.

İsviçre'nin Thurgau kantonuna bağlı Bischofszell'de doğan Theodorus Bibliander (Alm. Buchmann), XVI. yüzyılın Hıristiyanlık ve özellikle Protestanlık tarihinde iz bırakmış önemli isimlerdendir. Aslında dil bilimci olarak tanınsa da Kitâb-ı Mukaddes üzerine yaptığı çalışmaları, kutsal kitap tefsirleri ve vaazları da önemlidir. İslâm kültürü açısından önemi ise Kur'an'ın Kettonlu Robert tarafından yapılan Latince tercümesini ilk defa neşrederek hıristiyan dünyasına sunmasından kaynaklanmaktadır. Kur'an'ın Batı dillerine çevirileri daha eskiye (XII. yüzyıl) gitse de ilk neşir Bibliander'e aittir. Bibliander, Zürih ve Basel'de önde gelen dil bilimcilerden İbrânce eğitimi aldı, ayrıca Latince ve Arapça öğrendi. Liegnitz Dükü II. Frederick'in kurduğu özel okulda 1525'ten itibaren iki yıl okutmanlık yaptı. 1532'de Zürih'te Zwingli tarafından kurulan Schola Tigurina'da teoloji profesörü oldu. Özellikle Ahd-i Atîk'in İşaya kitabına dair seminerler verdi. 1535'te İsviçre'deki Zwinglici Protestan öğrencileri için Ahd-i Atîk çalışmaları konusunda rehber olmak üzere İbrânce gramer kitabı yazdı. Latince, Grekçe, İbrânce ve Almanca karşılaştırmalı olarak yapılan ve bir tür lengüistik teoloji olan bu eser, Batı'da Kitâb-ı Mukaddes'in filolojik ve etimolojik metotlarla gerçekleştirilen analizlerine öncülük etti. Bibliander, Markos İncili ve *Protevangelium Jacobi* üzerine çalışmalar yayımladı ve bunları Latince'ye çevirdi. *De Ratione Temporum* (1551) ve *Temporum Supputatio* (1558) adıyla tarih araştırmaları yaptı. Bu temel eserlerin dışında çok sayıda vaaz ve kutsal kitap tefsiri çalışması mevcuttur. Fakat eserlerinin önemli bir kısmı henüz neşredilmemiştir. 1560 yılına kadar Schola Tigurina'daki görevinde kalan Bibliander bu tarihte Calvinist gruplarla anlaşmazlığı yüzünden görevinden uzaklaştırıldı. 1564'te Zürih'teki veba salgınında öldü.

Hayatı boyunca bir entelektüel kimliğiyle yaşayan Bibliander katı bir Zwinglici Protestan olup Katolik ve Calvinist mezhepleriyle daima mücadele etmiştir. Aynı zamanda koyu bir İslâm karşıtıdır ve Türkler'in Orta Avrupa'daki ilerleyişini İsa'nın dönüşünün işareti olarak yorumlamıştır.

Onun İslâm-Hıristiyanlık ilişkisi tarihi bakımından son derece önemli sayılan Kur'an tercümesi neşri de müslümanları hıristiyanlaştırmanın bir aracı olarak görülebilir. 1543'te de Basel'de *Machometis Saracenorum principis, eiusque successorum vitae, ac doctrina, ipseque Alcoran* (Sarazenler'in / müslümanların prensi Muhammed'in hayatı, öğretileri ve Kur'an'ı) adıyla basılan bu tercüme, aslında 1143'te Cluny Benedikten başrahibi Petrus Venerabilis'in İslâm'la mücadele amacıyla İngiliz keşişi Kettonlu Robert'e yaptırdığı çeviridir. Bu Latince çeviri Batı dünyasında İslâm'a yönelik ilk ciddi çalışmalardandır. *Toledan Collection* adıyla bilinen ve bir yazma halinde bulunan bu metin XVI. yüzyılda birbirinden bağımsız iki ayrı nüsha halinde basılmıştır. Bunlardan biri, Katolik diplomatı ve oryantalist Johann Albrecht von Widmanstetter'in (ö. 1557) *Epitome alcorani* (Nuremberg 1543) adıyla neşrettiği nüshadır, diğeri ise Théodore Bibliander'in neşridir. En az altı farklı versiyonu bulunan 1543'teki ilk baskı 1550'deki baskıda yeniden düzenlenmiş ve bu nüsha XVII. yüzyıla kadar Batı'daki İslâm çalışmalarında temel alınan Kur'an nüshası olmuştur.

Kur'an çevirisinin neşir gerekçesi, XVI. yüzyılda Avrupa'nın ortalarına kadar giren Osmanlı Devleti'nin yol açtığı politik sıkıntılardır. Türkler'in 1521 ve 1526'dan itibaren Belgrad'ı alması, Macaristan'a girmesi, 1529'da Viyana'yı kuşatması Protestan ve Katolik çevrelerinde ciddi bir telâşa yol açmış, Avrupa'nın ortasında ve kuzeyinde Osmanlı-İslâm kültürüyle karşılaşan Protestanlar *Türkenbüchlein* (Türkler hakkında kitapçık) adıyla bilinen çok sayıda broşür yayımlamıştır. Türkler'in Tanrı tarafından hıristiyanları cezalandırmak için gönderilmiş şeytan orduları olduğu iddiasının yer aldığı bu broşürler halk arasında hızla yayılmıştır. 1529'da iki *Türkenbüchlein* yayımlayan Martin Luther, popüler düzeydeki bu tarz çalışmaların daha köklü bir çalışma yaparak güya

Theodorus
Bibliander